

Szabolcs Németh

"A cseh elem a magyar polgárosodásban", Andor Mészáros, Budapest – Piliscsaba – Esztergom 2011 : [recenzja]

Historia Slavorum Occidentis 2(5), 165-169

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andor Mészáros, *A cseh elem a magyar polgárosodásban* [Czeski element w rozwoju warstwy mieszczańskiej na Węgrzech], Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Szent István Társulat [Katolicki Uniwersytet im. Pétera Pázmánya, Wydział Nauk Humanistycznych Towarzystwo św. Stefana], Budapest–Piliscsaba–Esztergom 2011, ss. 438

Andor Mészáros, autor pracy, jest historykiem, bohemistą, adiunktem w Instytucie Środkowoeuropejskim na Katolickim Uniwersytecie im. Pétera Pázmánya w Piliscsabie pod Budapesztem. Poza badaniem historii Czech zajmuje się także historią kultury Europy Środkowej, w tym przede wszystkim historią i kulturą Słowenii. W trakcie studiów odbył staże na uniwersytetach w Pradze i Lublanie, a już jako pracownik naukowy wykładał między innymi na Uniwersytecie Karola w Pradze, Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Jego najnowsza książka ukazała się w 2013 roku i nosi tytuł *Dzisiejsze Czechy: wprowadzenie do studiów nad Republiką Czeską*.

Praca *Czeski element w rozwoju warstwy mieszczańskiej na Węgrzech* ukazała się jako dwunasta część serii wydawanej we współpracy Instytutu Środkowoeuropejskiego Wydziału Nauk Humanistycznych na Katolickim Uniwersytecie im. Pétera Pázmánya oraz Środkowo- i Wschodnioeuropejskiej Grupy Badawczej św. Wojciecha Pons Strigoniensis [Szent Adalbert Közép-és Kelet-Európa Kutatócsoport].

Jak wynika ze *Wstępu*, celem książki jest przedstawienie wpływu narodowego i gospodarczego rozwoju XIX-wiecznych Czech na państwo węgierskie (s. 9). Można dodać, iż odnosi się to w szczególności do drugiej połowy XIX wieku, w wielu miejscach jednak przywołuje wydarzenia, dokumenty i teksty z pierwszej połowy XX wieku, śledzi zatem ważne dla podjętego tematu procesy historyczne i kulturowe praktycznie do wybuchu I Wojny Światowej. Książka dzieli się na sześć większych rozdziałów. Pierwszy, *Cześć w Monarchii dualistycznej*, koncentruje się na trzech tematach: 1. trwającej do 1867 roku sytuacji prawnej czeskiej części Cesarstwa Habsburskiego wraz ze zmieniającymi się na skutek ugody austriacko-węgierskiej z 1867 roku czeskimi stosunkami politycznymi, uwzględniając szczegółowy opis ówczesnych partii i ich koncepcji politycznych; 2. rozwoju gospodarczym Czech, z uwzględnieniem kluczowej roli przemysłu oraz instytucji

finansowych; 3. stosunkach narodowych w prowincji czeskiej, przede wszystkim kształtowaniu się relacji czesko-niemieckich oraz kwestii pojawienia się świadomości narodowej Czechów.

W drugim rozdziale autor przechodzi do tematu zapoczątkowanych w Czechach procesów migracyjnych i gospodarczych, których wpływ dał się odczuć w pozostałych częściach monarchii. Szczegółowo opisuje rozprzerstnienie się czeskich instytucji finansowych i banków wewnątrz oraz poza jej granicami. Przykładem może być jeden z wówczas największych banków, Živnostenská banka, który w 1872 roku zmienił swój statut, by móc rozwinąć swoją działalność nie tylko w Czechach i na Morawach, ale także w pozostałych częściach Monarchii (s. 61), po czym w 1900 roku posłużył się kolejnymi zmianami, mając w rzeczywistości na celu rozbudowanie słowiańskiej sieci bankowej. Jak zauważa Autor, „Od początku XX wieku także tereny polskie pod zaborem rosyjskim i Galicja stały się punktem docelowym dla czeskiego kapitału” (s. 70). Towarzystwo ubezpieczeniowe Slavia, Živnostenská banka, Pražská úvěrní banka otworzyły swoje filie we Lwowie i Krakowie, natomiast Živnostenská banka w 1910 roku zyskała udziały w Krajowym Domu Bankowym księcia Stanisława Lubomirskiego, który był jednym z największych inwestorów przemysłu polskiego pod zaborem rosyjskim (s. 71). Kolejne rozdziały poświęcono działalności samoorganizacyjnej Czechów zamieszkujących różne regiony Monarchii (zakładanie różnego rodzaju związków, grup, czasopism i ich aktywność w Dolnej Austrii, Słowenii, Chorwacji) oraz ich wpływowi na życie polityczne i kulturalne danego narodu, uwzględniając też sposób, w jaki formowały one – szczególnie na początku XX wieku – ideę jedności narodów słowiańskich. W rozdziale tym autor przybliży również sytuację Czechów węgierskich, mieszkających poza Budapesztem, osobną część poświęcając – jak dotąd niezbadanemu na Węgrzech – tematowi Czechów osiadłych w Banacie, opierając się głównie na pracy Jana Auerhana *České kolonie v jižních Uhrách* (wydanej w 1908 roku w czasopiśmie „Pokroková revue”).

Czytelnik może sobie zadawać pytanie, dlaczego w książce noszącej tytuł *Czeski element w rozwoju warstwy mieszczańskiej na Węgrzech* z częścią traktującą o stosunkach czesko-węgierskich spotykamy się dopiero na 107 s. (pomijając fragment pierwszego rozdziału o ugodzie austriacko-węgierskiej). Moim zdaniem Autor z jednej strony kierował się całkiem realnym założeniem, iż węgierski czytelnik – niestety – o historii Czech wie niezwykle mało, tym samym także o zajmowanej przez nie pozycji w Monarchii

Austro-Węgierskiej, z drugiej strony natomiast w ten sposób ujął mechanizmy kształtujące stosunki czesko-węgierskie w tym okresie w znacznie szerszym kontekście.

W kolejnym, trzecim rozdziale pracy autor analizuje obraz Węgrów w oczach Czechów oraz proces jego kształtowania się. Jego zdaniem największy wpływ na opinię publiczną miały ówczesne doniesienia z podróży, dlatego też poprzez zaprezentowanie ich dłuższych fragmentów przedstawia proces recepcyjny, w trakcie którego Węgry pod koniec XIX wieku najpierw jawią się jako kraj możliwości i są pozytywnie odbierane, by w początku XX wieku stać się „przerażającym rywalem”, który ponadto prowadzi brutalną politykę madziaryzacyjną, „uciskając” Słowaków węgierskich. Naturalnie poglądy te miały na celu przede wszystkim propagowanie idei państwa czechosłowackiego. Do dwóch najczęściej cytowanych autorów należy František Brábek (książki pt.: *Procházky po Uhrách* wydana w 1874 oraz *Budapešť*, I-III z 1885 roku) oraz Jan Neruda (głównie jego dzieło *Pešťské listy* z 1869 roku).

Czwarty rozdział poświęcony jest Czechom żyjącym w Budapeszcie, z uwzględnieniem podziału na warstwy społeczne oraz działalność samoorganizacyjną, a poprzez ukazanie trzech sylwetek – kartografa Josefa Homolka, architekta Františka Nováka oraz zakonnika Ruperta Přecechtěla – zaprezentował Mészáros ówczesną „czeską drogę życiową” w stolicy. Powody wybrania tych konkretnych postaci zostały wyjaśnione już we *Wstępie*: „Są doskonałym przykładem - jednostki całkowicie zasymilowanej z węgierskim społeczeństwem, która niemal doszczętnie utraciła związki ze swoją ojczyzną; albo zaś intelektualisty wtapiającego się w społeczeństwo węgierskie, ale zachowującego poczucie narodowej odrębności, włączającego się w organizację życia czeskiej społeczności w mieście i pozostającego w stałym kontakcie z Czechami; lub budapeszteńskiego obywatela czeskiego pochodzenia, z przymusu i w sposób wyobcowany żyjącego w węgierskim otoczeniu jako czeski patriota” (s. 11).

Piąty rozdział pracy to omówienie czesko-węgierskich kontaktów uniwersyteckich, w którym autor kolejno przedstawił liczbę czeskich studentów uczących się na poszczególnych węgierskich uczelniach wyższych, a także studentów z Węgier uczących się w Czechach (wśród których większą część stanowili studenci narodowości słowackiej).

Ostatni rozdział zatytułowano *Samoorganizacja Czechów w Budapeszcie*. Najbardziej powszechną formą samoorganizacji w tym czasie było tworzenie związków, spośród których wiele działało za granicą (najwięcej w Niem-

czech), w tym także na Węgrzech. Celem związków było sprzężenie osób narodowości czeskiej w jedną wspólnotę i umocnienie narodowej tożsamości. Na spotkaniach śpiewano czeskie pieśni, organizowano odczyty najważniejszych dzieł czeskiej literatury i opracowań historycznych, pielęgnowano kontakty z przedstawicielami życia kulturalnego w Czechach. Związki starały się również pozostawać w dobrych stosunkach z państwami, w których zamieszkiwali Czesi i pozyskać przychyłość dla „sprawy czeskiej”. Oczywiście większość z nich zajmowała określone stanowisko polityczne. Bardziej szczegółowo autor przybliży pięć działających w Budapeszcie związków – założony w 1872 roku Czeski Krąg Towarzyski (*Česká beseda*), Pierwszy Czechosłowiański Związek Robotników (*I českoslovanský dělnický spolek*), który powstał 1886 roku; działający od 1886 roku Czechosłowiański Związek Edukacji i Wzajemnej Pomocy *Svornost* (*Českoslovanský vzdělávací a podporovací spolek Svornost*), budapeszteński Związek Gimnastyczny Sokol, którego akt założycielski po wielokrotnych odmowach został ostatecznie zaakceptowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 18 maja 1896 roku, oraz Czeski Związek Edukacji *Osvěta* (*Český vzdělávací spolek Osvěta*). Czytelnik otrzymuje wyczerpujące informacje na temat działania owych organizacji od okoliczności ich założenia: miejsca spotkań, organizowane wydarzenia, ważniejsze postacie biorące aktywny udział w życiu związków, a wszystko to skrupulatnie i szczegółowo udokumentowane. Pod koniec I wojny światowej spośród tych organizacji działały tylko dwie, większość Czechów „opowiedziała się albo po stronie emigracji do Czechosłowacji albo asymilacji” (s. 308).

Książka została zaopatrzona w podsumowanie w trzech językach (węgierskim, angielskim i czeskim) oraz tabele odnoszące się do poszczególnych rozdziałów, które przedstawiają podział narodowościowy ludności Budapesztu, liczbę ludności czeskiej, tendencje migracyjne dotyczące Czechów, liczbę czeskich studentów uczących się na uniwersytetach węgierskich i czeskich (głównie praskich). Znajdziemy tam także bardzo szczegółowe zestawienia dotyczące związków czeskich w stolicy Węgier – nazwiska członków, pełnione funkcje, wykonywane zawody. Orientację w tomie ułatwiają indeks rzeczowy, indeks osobowy oraz spis miejscowości, po których umieszczono bibliografię.

Sytuacja węgierskiego czytelnika, który chciałby zapoznać się z historią i kulturą narodów słowiańskich w swoim języku ojczystym, nie jest łatwa. Liczba badaczy zajmujących się tą tematyką i dysponujących odpowiednią

znajomością języków słowiańskich jest niewielka, a w konsekwencji liczba specjalistycznych prac napisanych z prawdziwym znanstwem jest równie nikła. Andor Mészáros należy do tych, którzy posiadają zarówno doskonałą znajomość języka, jak i gruntowny warsztat naukowy – większość źródeł cytowanych w tomie jest czeskojęzyczna, wśród nich znalazło się wiele ówczesnych czasopism. Dla łatwiejszej orientacji czytelnika autor zamieszcza krótkie notki biograficzne, umieszczone w indeksie dolnym, co jest bardzo przydatne także dlatego, że czytelnik nie musi sam sprawdzać, o kim mowa – i powiedzmy szczerze, właściwie nie miałby gdzie tego sprawdzić po węgiersku. Publikacja *Czeski element w rozwoju warstwy mieszczańskiej na Węgrzech* maksymalnie zaspokoi wymagania nie tylko czytelników z kręgu specjalistycznego, ale także niespecjalistów zainteresowanych tym tematem.

Szabolcs Németh (Poznań)
(tłumaczenie Joanna Kozakiewicz)